

BOGATA DEDIŠČINA GUSTAVA TÖNNIESA IN NJEGOVIH SINOV

Stojan Jakopič

Lep pozdrav vsem prisotnim, posebej predstavnikom diplomatsko konzularnega zbora, predstavnikom Mestne občine Ljubljana, muzejev, galerij in javnih medijev.

Posebej prisrčen pozdrav zgodovinarici prof. dr. Ani Benedetič in dr. Manfredu Tönniesu, pravniku Gustava Tönniesa in vnuku Viljema Tönniesa, dolgoletnega direktorja Strojnih tovarn in livarn, ki ima v Tehničnem muzeju Slovenije vrsto eksponatov, ki bodo na ogled po uvodni predstavitvi.

Zahvaljujemo se Tehničnemu muzeju Slovenije, direktorici Nataliji Polenec in magistru Vladimirju Vilmanu, ki je poskrbel, da se je razstava o delu in življenju družine Tönnies, ki jo je v sodelovanju s Slovensko-švedskim društvom in Mestno občino Ljubljana oblikoval studijo Lizul, preselila tudi v Tehnični muzej Slovenije v Bistro, kjer je že v stalni zbirki razstavljena vrsta njihovih strojev.

Današnja predstavitev se nanaša na zgodovino, prav poznavanje zgodovine pa mnogokrat omogoča dobre odločitve za prihodnost in prav dediščina družine Tönnies bi v mnogih primerih omogočala boljše odločitve tudi za naš prihodnji razvoj.

Gustav Tönnies in njegovi sinovi so bili pionirji modernega razvoja Dežele Kranjske. V skoraj stotih letih, od sredine XIX. stoletja dalje, so pomembno prispevali k razvoju gospodarstva, socialnega, družbenega razvoja in njenega vključevanja v evropski gospodarski prostor. To je bil čas velikih gospodarskih in družbenih sprememb, industrijske revolucije, pomladi narodov in oblikovanja novih držav.

Gustav Tönnies je svojo izobrazbo, znanje in izkušnje pridobil z dolgoletnim strokovnim usposabljanjem v takrat najbolj razvitem delu Zahodne Evrope, spoznal pa se je tudi z nerazvitim Severom. Ob prihodu v Ljubljano leta 1844 mu tako ni bilo težko prepoznati razvojnih možnosti, ki so se z izgradnjo Južne železnice, ki je povezovala Dunaj s Trstom, odpirale deželi Kranjski. Odločil se je, da bo tu pognal nove korenine. Poročil se je z Ljubljankom Amalijo, hčerko gostilničarja Marka Malovrha z Rimske ceste. Imela sta devet otrok, vseh pet sinov: Gustava, Adolfa, Viljema, Emila in Rudolfa je po šolanju vključil v svoja podjetja in so po njegovi smrti nadaljevali njegovo delo.

Za razliko od očeta, ki je imel izredne organizacijske sposobnosti in vizionarstvo, ukvarjal se je z različnimi dejavnostmi od tesarstva, gradbeništva do strojništva in livarstva, so se sinovi specializirali za posamezne dejavnosti.

Številna dela Tönniesov obstajajo še danes, veliko pa jih je načel zob časa, ali celo uničil. Žal je postal skromen tudi javni spomin na njihove nosilce. Zgodovinarica prof. dr. Ana Benedetič je pred leti z vrsto zapisov in predlogov obujala spomin na njihovo obsežno delo, vendar takrat v javnosti in v za to ustreznih organih, odziva ni bilo. Slovensko-švedsko društvo je omenjena prizadevanja obudilo.

Današnja razstava v Tehničnem muzeju Slovenije predstavlja nadaljevanje aktivnosti, ki so se že odvile: poimenovanje parka ob Koseškem bajerju po Gustavu Tönniesu s strani Mestne občine Ljubljana, razstavah, Simpoziju v Znanstveno raziskovalnem centru Slovenske akademije znanosti in umetnosti, itd. - da se dediščini družine Tönnies podeli ustrezno mesto v našem družbenem razvoju.

Gustav Tönnies se je rodil leta 1814 v Stralsundu, starem hanseatskem mestu ob Baltiku, ki je bil takrat pod dvesto letno vladavino švedske krone. Oče Johan Henrik Balthasar Tönnies, ladijski tesar

se je tja preselil iz južne švedske pokrajine Småland. Pisni viri o rodbini Tönnies segajo daleč nazaj do leta 1520. Mati Dorotea von Hagen je bila iz bližnjega Meklenburga v takratni Prusiji.

Mladi Gustav je obiskoval tesarsko šolo v Hamburgu, sedemnajst letni mladenič se je odpravil na dvanajst let dolgo učno pot po nemških deželah, Češki, Avstriji, Švici, Franciji, Nizozemski, Norveški, Švedski in Rusiji. Leta 1842 se je zaposlil v Gradcu v Avstriji pri mestnem tesarskem mojstru Ohlmeierju. Tu ga je graški podjetnik Withalm leta 1844 zaprosil, da prevzame izgradnjo ostrešja na Kolizeju, ki ga je gradil v Ljubljani in je bila takrat ena največjih zgradb v tem delu Evrope. Po uspešnem delu ga je ljubljanski župan Janez Nepomuk Hradetsky povabil, da bi postal mestni tesarski mojster. Gustav Tönnies je novo ponudbo sprejel, ustanovil podjetje za izdelavo stavbnega pohištva, parketarstvo in ključavničarstvo. To je kasneje razširil na gradbeništvo, strojništvo in livarstvo, ter ustanovil opekarno.

Kmalu je pričel z deli na železniških postajah na progi med Celjem, Ljubljano in Trstom. Prevezel je kamnolome v Nabrežini, Repnju in Momjanu v Istri. V tržaškem pristanišču je gradil skladišča in sodeloval pri gradnji in razširitvi železniške postaje, kamor je vlak iz Dunaja s cesarjem Francom Jožefom pripeljal 27. julija 1857.

Železnice so bile vodilni simbol gospodarskega napredka v XIX. stoletju. Vlak je iz Gradca pripeljal v Maribor leta 1844, v Celje 1847, v Ljubljano 1849, v Trst 1857, iz Ljubljane v Trbiž 1870.

Trst je pripadal Habsburški monarhiji od leta 1382, od leta 1719 je tržaško pristanišče dobilo status prosto carinskega pristanišča, od leta 1849 do začetka Prve svetovne vojne pa je dobilo mesto posebno avtonomijo, kar je pomenilo neposreden odnos s cesarjem, kot so ga imele posamezne dežele v okviru Avstro-ogrske monarhije. Sredi XIX. stoletja je imel Trst 80.000 prebivalcev, njihovo število se je do začetka Prve svetovne vojne povečalo na 240.000, med katerimi jih je bilo kar 60.000 slovenskega porekla. Trst je postal najpomembnejše pristanišče Vzhodnega Sredozemlja in je omogočal povezavo Srednje Evrope s svetom, kar je še pospešila otvoritev Sueškega prekopa leta 1869.

V naslednjem obdobju se je Gustav Tönnies usmeril v gradnjo in obnovo industrijskih objektov. Leta 1859 je v Ljubljani obnovil pogorelo Cukrarno, 1865 izgradil Koslerjevo pivovarno, današnjo Pivovarno Union, nato Madilovo tekstilno predilnico, Tschinklovo tovarno kavnih nadomestkov, kasneje Kolinsko, sodeloval pri izgradnji Tobačne tovarne Ljubljana, ki so jo iz Cukrarne preselili na novo lokacijo ob Tržaški cesti.

Leta 1868 je postavil most med Trančo in Jurčičevim trgom, ki so ga izdelali v Auerspergovih fužinah v Dvoru pri Žužembergu. Pri tem delu se je seznanil s Filipom Döbnerjem, upravnikom fužin, ki so takrat zašle v težave, ki jih je povečal še požar leta 1858. Z Döbnerjem sta se dogovorila, da leta 1870 proizvodnjo z Dvora preselita v Ljubljano, kjer so bile boljše prometne povezave in je Tönnies že imel v lasti zemljišče. Po desetletju uspešnega dela je Döbner iz skupnega podjetja izstopil.

Leta 1883, ob praznovanju 600 letnice priključitve dežele Kranjske Habsburški monarhiji, je Gustav Tönnies od cesarja Franca Jožefa prejel visoko odlikovanje "Zlato krono s križcem" v znak priznanja za njegove dosežke pri razvoju dežele Kranjske.

Gustav Tönnies je umrl leta 1886. V tem času je zaposloval 650 delavcev, pretežno domačinov. Skrbel je za njihovo strokovno usposabljanje in jih dobro plačeval, zato je bil med prebivalstvom zelo spoštovan.

Delo Gustava Tönniesa so nadaljevali njegovi sinovi:

- Gustav, rojen leta 1851, je bil gradbenik. Po šolanju v Ljubljani in Gradcu je deloval v Trstu in po letu 1900 v Ljubljani do leta 1922.
- Adolf, rojen leta 1855, je bil gradbenik. Po šolanju je deloval na železniških postajah med Ljubljano in Trstom in nato pri gradbenih delih v Ljubljani do leta 1900.
- Viljem, rojen leta 1857, je bil strojnik. Prevezel je Strojne tovarne in livarne, ki jih je vodil do konca Prve svetovne vojne.
- Emil, rojen leta 1863. Vodil je očetove kamnolome v Nabrežini in Repnju, po koncu Prve svetovne vojne se je vrnil v Ljubljano, kjer je vodil družinsko gradbeno podjetje.
- Rudolf, rojen leta 1869, je po ljubljanski realki nadaljeval študij gradbeništva in arhitekture na Dunaju. Po študijskem izpopolnjevanju v Italiji se je zaposlil v Zagrebu in nato v Sarajevu, kjer je bil med 1898 in 1918 med vodilnimi arhitekti bosanske vlade. Sodeloval je z arhitektom Josipom Vancašem. V Sarajevu, Mostarju, Bihaću, Foči in Banja Luki je vodil več kot sedemdeset gradbenih projektov. Po vrnitvi v Ljubljano leta 1919 je z bratom Emilom vodil gradbeno podjetje. Umrli je leta 1929, njegova žara se nahaja v Evangeličanski cerkvi Primoža Trubarja.

Gradbena dejavnost predstavlja najboljše delo delovanja družine Tönnies, ki je zelo pomembna pri obnovitvenih delih in novogradnji po ljubljanskem potresu leta 1895, ko je bilo njihovo gradbeno podjetje med tremi največjimi največje! Takrat so v Ljubljani zgradili 436 novih, obnovili 655 in 325 zgradbam zgradili prizidke. Število prebivalcev na širšem območju mesta se je iz 32.000 v času pred potresom povečalo na 40.000 ob pričetku Prve svetovne vojne.

Med najpomembnejša gradbena dela družine Tönnies in dela pri katerih so kot pogodbeni izvajalci sodelovali so:

- Infrastrukturni objekti:
Železniške postaje
Mostovi (most Hradetskega, Borovniški, Nabrežinski viadukt)
Mestni vodovod in kanalizacija v Ljubljani
- Industrija:
Koslerjeva pivovarna, današnja Pivovarna Union, Heineken
Tschinklova tovarna kavnih surogatov, kasnejša Kolinska
Madilova tekstilna tovarna
Tobačna tovarna Ljubljana
Katoliška tiskarna, danes poslopje Pravne fakultete
Skladišča v pristanišču Trst
- Javne zgradbe:
  - Šole:
Dekliška osnovna šola, Levstikov trg
Klasična gimnazija, danes osnovna šola Prežihovega Voranca, Prežihova ulica
Dekliški licej Mladika, danes Ministrstvo za zunanje zadeve
  - Bolnišnice:
Vojaška bolnišnica, danes Očesna klinika, Zaloška cesta

Mestna ubožnica, Japljeva ulica
Ljudska kopel, danes Center za družine in otroke, Mala ulica

- Poslovne zgradbe:

Pošta

Sodišče

Ljubljanska kreditna banka, danes Banka Slovenije

Ljubljanski dvor, danes Železniško gospodarstvo Ljubljane

Nacionalni inštitut za javno zdravje, Trubarjeva 2

- Kulturne ustanove:

Opera, 1892

Jakopičev paviljon, 1909

- Vojašnice:

Kolizej

Artlerijska, Dunajska cesta

Roška

Moste

- Cerkve, popotresna obnova in novogradnje:

Sv. Jakoba

Sv. Petra

Evangeličanska cerkev Primoža Trubarja

Sv. Martina Bled

Sv. Martina Šmartno pri Litiji

Sv. Marije, Brestanica

- Stanovanjske zgradbe so gradili na najpomembnejših mestnih trgih in ulicah Ljubljane

- Trgi:

Prešernov

Mestni

Kongresni

Trg francoske revolucije

Gornji

- Ulice:

Prešernova

Cankarjeva

Miklošičeva

Tavčarjeva

Zupančičeva

Stritarjeva

Kersnikova

Dvoršakova

Beethovnova

Poljanska

Gosposka
Kolodvorska
Rimska
Karlovška
Celovška
Tržaška
Gradišče
Gallusovo nabrežje
Poljansko nabrežje
Petkovškovo nabrežje
Papeža Janeza Pavla XXIII.

Spomin na družino Tönnies se je zmanjševal tudi zaradi dejstva, da mnoge njihove gradnje ne obstajajo več - Kolizej so porušili, prav tako Strojne tovarne in livarne, opekarna Koseze - tam so zgradili novo stanovanjsko naselje, nekdanji glinokop je sedaj Koseški bajer, Cukrarna se z evropskimi sredstvi obnavlja v novo umetnostno galerijo, Tobačna tovarna je preurejena v poslovno središče, stanovanjski kompleks, napol zgrajen čaka na novega lastnika,...

Obstaja še mnogo ohranjenih del, infrastrukturnih objektov, industrij - Pivovarna Union, Litostroj Power, javnih in stanovanjskih zgradb, ki so živa dediščina družine Tönnies, kar pa v tem pogledu premalo izkoriščamo, pa bi bilo lahko za večjo mednarodno prepoznavnost Slovenije zelo pomembno.

Vizionarstvo Gustava Tönnies in njegove družine prav gotovo spada med dejanja, ki bi jih potrebovali tudi v današnjem času. Kar samo se postavlja vprašanje, kako bi Gustav Tönnies razmišljal in delal danes, potem ko bi v živo spremljal kaj se dogaja v svetu. Hitre železnice, predori pod Alpami, mostovi preko morskih zalivov, novi energetske viri in industrije.

Kaj pa smo naredili v njegov spomin?

Na osnovi pisnih dokumentov dr. Ane Benedetič, ki jih je Slovensko - švedsko društvo pridobilo po zaprtju švedskega veleposlaništva v Sloveniji, objav v Bibliografskem leksikonu Slovenije, Enciklopedije Slovenije, mestnih arhivov v Ljubljani in Stralsundu, zgodovinskih virov v Mestnem muzeju Ljubljane, Tehničnem muzeju Slovenije, Železničarskem muzeju v Ljubljani, Slamnikarskem muzeju v Domžalah, Muzeju hidroelektrarne Završnica, Škofijskem arhivu Ljubljane, arhiva družine Tönnies, monografij, časopisnih člankov in zapiskov, smo pripravili digitalno predstavitev o dediščini družini Tönnies, ki je dosegljiva na spletnem portalu Slovensko-švedskega društva.

Na naš predlog je Mestni svet Mestne občine Ljubljana park ob Koseškem bajerju poimenoval po Gustavu Tönniesu.

Ob razglasitvi novega imena parka, junija 2017, smo pripravili slikovno razstavo dediščini družine Tönnies. Ta razstava je bila do jeseni predstavljena ob vrtno ograjo vile Tönnies, kjer jo je ogledovalo veliko število vsakodnevnih sprehajalcev. Zato smo dobili pobudo lokalnih prebivalcev, da to razstavo ponovno postavimo na tem mestu. Ta razstava je bila naslednje leto postavljena v Volvo center, letošnje poletje pa jo bo gostil Arhiv Slovenije.

V sodelovanju z Mestom Ljubljana smo v parku ob Koseškem bajerju pripravili in postavili informativne table s fotografijami in teksti o delu in življenju družine Tönnies v slovenskem in angleškem jeziku.

Sodelovali smo pri pripravi in urejanju spominskega kotička o Gustavu Tönniesu v Muzeju pivovarstva v Pivovarni Union. Gustav Tönnies je prvotno Koslerjevo pivovarno zgradil leta 1865.

Sodelovali smo pri izdelavi spominskih tabel o delu družine Tönnies na področju strojništva, ki so jih postavili v podjetju Litostroj Power, ki izhaja iz Litostroja, ki je nastal po II. svetovni vojni, katerega korenine so segale v Tönniesove Strojne tovarne in livarne ter njihove energetske stroje.

Junija 2018 smo v sodelovanju z Znanstveno raziskovalnim centrom Slovenske akademije za znanost in umetnost pripravili enodnevni Simpozij o dediščini družine Tönnies, na katerem so s prispevki sodelovali tudi priznani zgodovinarji prof. dr. Peter Vodopivec, prof.dr. Žarko Lazarevič, prof dr. Aleš Krainer, mag. Vladimir Vilman, predstavnika muzejev Završnica Anton Koselj in Slamnikarskega muzeja Roman Kos, strokovnjak za kamnoseštvo Gorazd Humar ter Stojan Jakopič iz Slovensko-švedskega društva. V zaključni fazi o tem Simpoziju je tudi izdaja ustrezne publikacije.

In naše prihodnje aktivnosti

Arhiv Slovenije je s sorodnimi institucijam v državah, v katerih so delovali Tönniesi poslal vprašalnik s prošnjo, da v njihovih okoljih preverijo, ali obstajajo še dodatni pisмени viri o delu in življenju družine Tönnies, kar bi bila tudi dodatna spodbuda za prihodnje raziskave, študijska gradiva, magisterije in doktorate.

Pričakujemo, da bo kmalu prišlo do realizacije dogovora z Mestno občino Ljubljana za postavitev Spominske sobe o dediščini družine Tönnies v enem od ljubljanskih muzejev ali galerij.

Turizem Ljubljana naj bi pričel s pripravo Spominske poti po Ljubljani z ogledom pomembnih dosežkov družine Tönnies, namenjeni tako domačim, kot tudi tujim obiskovalcem.

V veliko pomoč pri mednarodni promociji tega projekta bi bil tudi dokumentarni film, ki bi širši mednarodni javnosti predstavil pomen idej in dejanj, ki so jih v ta prostor prinesli dosežki Gustava Tönnies in njegovih sinov.

Posebna prizadevanja bodo potrebna za vzpostavitev sodelovanja tudi z državami v katerih so Tönniesi živeli in ustvarjali - Švedsko, Nemčijo, Avstrijo, Italijo, Bosno in Hercegovino, Hrvaško, Srbijo,...